

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВОЛОНТЕРІВ ДЛЯ ОСІБ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИON THE ISSUE OF TRAINING VOLUNTEERS FOR PEOPLE
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Публікація зосереджена на питанні підготовки волонтерів до якісної взаємодії з особами з особливими освітніми потребами. Підкреслено, що на сьогодні волонтерство у сфері спеціальної освіти, є досить поширеним явищем. Відзначено появу великої кількості благодійних проєктів, що дозволяють кожному охочому допомогти цій категорії осіб. Зазначено, що значну частку волонтерів для осіб з особливими освітніми потребами складають студенти, що зробило питання підготовки волонтерів до взаємодії з людьми з особливими освітніми потребами дуже актуальним.

Визначено комплекс необхідних знань, навичок та рівень компетентності волонтерів для осіб з особливими освітніми потребами. Виокремлено особистісні риси волонтера, що сприяють успішному здійсненню волонтерської діяльності: мотивація, відповідальність, стресостійкість, робота в команді, лідерство та проактивність. Окреслено цінності волонтерської діяльності. Розглянуто функціонування «Школи волонтерства», метою якої є підготовка волонтерів до кваліфікованої самостійної роботи, набуття ними знань та навичок, необхідних для якісної взаємодії з особами з особливими освітніми потребами. Було розроблено спеціальні програми та навчальні курси для волонтерів, що надають їм теоретичні знання та практичні навички, необхідні для взаємодії з кожною категорією людей з обмеженими можливостями. Ці програми та курси також включають інструкції щодо ефективного спілкування з цією групою людей. Наведено стадії навчання у «Школі волонтерства» та охарактеризовано кожну з них. Виокремлено загальні особливості взаємодії волонтера з особами з особливими освітніми потребами різних нозологій. Підкреслено, що підготовка волонтерів є дуже важливим аспектом їх взаємодії з людьми з особливими освітніми потребами, і ці програми допомагають забезпечити взаємодію відповідно до потреб кожної категорії.

Ключові слова: спеціальна освіта, особи з особливими освітніми потребами, волонтерство, волонтер, підготовка волонтерів, мотивація волонтерів.

The publication focuses on the issue of training volunteers for high-quality interaction with people with special educational needs. The set of necessary knowledge, skills and level of competence of volunteers for persons with special educational needs has been determined. Personal traits of a volunteer that contribute to the successful implementation of volunteer activities are highlighted: motivation, responsibility, stress resistance, teamwork, leadership and proactivity. The values of volunteering are outlined. The operation of the "Volunteer School" was considered, the purpose of which is to prepare volunteers for qualified independent work, to acquire the knowledge and skills necessary for high-quality interaction with people with special educational needs.

The personality of the volunteer becomes a key figure in this process, because in order to provide volunteer help, one must have not only the desire and high motivation, but also certain skills and moral training, because the essence of such volunteering is to help people with disabilities, people with special educational needs, who have physical and mental characteristics. To work with these categories, volunteers need to master certain methods and techniques of interaction, to be psychologically and morally ready for interaction.

Today, volunteering in special education, in particular for people with special educational needs, has become widespread and actively functions. Currently, there is a significant spread and popularization of charitable projects, which provide an opportunity for everyone who cares to help people with special educational needs. A significant share of participants in such projects is student youth. Therefore, the question of training volunteers to interact with people with special educational needs, development of the necessary personal qualities and practical skills is gaining considerable relevance. Special programs and training courses for volunteers are being developed, providing them with theoretical knowledge and practical skills, as well as instructions for communicating with each category of people with disabilities.

Key words: special education, persons with special educational needs, volunteering, volunteer, training of volunteers, motivation of volunteers.

УДК 376.091:364-322(477)(091)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.18>

Паладич О.В.,

аспірант кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сьогодні в Україні особлива увага приділяється доступу до рівних прав та можливостей всіх громадян. Відповідно до Конвенції ООН «Про права людей з інвалідністю», прийнятої Україною у березні 2010 р., нині однією зі стратегічних цілей державної політики України у сфері захисту прав осіб з особливими освітніми потребами є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що

забезпечить суспільну активність та незалежність людей з особливими освітніми потребами [4].

Одним зі шляхів реалізації означених завдань є залучення волонтерів до підтримки осіб з особливими освітніми потребами (ООП). Ключовою фігурою у цьому процесі постає особистість волонтера, адже для надання добровільної допомоги потрібно мати не тільки бажання та високу мотивацію, але й певні навички, моральну підготовку, сутність такого волонтерства полягає в допомозі людям з обмеженими можливостями, особам з особливими освітніми потребами,

які мають фізичні та психічні особливості. Для роботи з даними категоріями волонтерам необхідно освоїти визначені прийоми та техніки взаємодії, бути психологічно і морально готовими до взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання залучення молоді до волонтерської діяльності дістало широке висвітлення у працях вітчизняних науковців, зокрема: Л. Конвісарьова (волонтерський рух як фактор розвитку соціальної активності молоді); О. Кузьмінчук (інституційне регулювання волонтерів як соціальної спільноти); О. Митрохіна (підготовка неповнолітніх до волонтерської діяльності з профілактики бездоглядності серед однолітків); О. Бархаєв (соціально-психологічні умови залучення волонтерів до діяльності громадських організацій); Д. Денисова (залучення дітей-сиріт до основ духовно-моральної культури через взаємодію з волонтерами).

Питанням особистості волонтера присвячені роботи: В. Карімова (розвиток волонтерської компетенції студентів педагогічних вишів); Я. Латюшина (формування професійно-важливих якостей волонтерів-консультантів антинаркотичних програм); З. Бондаренка (організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу); Т. Ляха (соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп); К. Червоненка (формування готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження окремих аспектів волонтерської діяльності, питання особливостей підготовки волонтерів для осіб з особливими освітніми потребами досі не стало предметом окремого дослідження.

Мета статті – визначити необхідні особистісні якості та компетенції волонтерів для роботи з особами, які мають особливі освітні потреби.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що більшість сучасних досліджень у сфері волонтерства наголошують на необхідності чітко визначити комплекс необхідних знань, навичок та рівень компетентності волонтерів для осіб з ООП. Радою Європи у 2012 р. було прийнято «Європейську хартію прав та обов'язків волонтера» у якій виокремлено п'ять груп ключових компетенцій, необхідних волонтерам для осіб з ООП:

1. Соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю брати відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні та розвитку громадських інститутів.

2. Компетенції, що стосуються життя в багатокультурному суспільстві: розуміння відмінностей, повага один одного, здатність жити з людьми інших культур, мов та релігій. Це має перешкоджати

виникненню расизму чи ксенофобії, поширенню клімату нетерпимості.

3. Компетенції, що визначають володіння усним та письмовим спілкуванням, важливим для роботи у громадській сфері. До цієї ж групи спілкування належить володіння декількома мовами, значення яких зростає.

4. Компетенції, пов'язані з обробкою інформації. Володіння новими технологіями, розуміння особливостей їх застосування, здатність критичного ставлення до поширюваної каналами ЗМІ інформації та реклами.

5. Компетенції, що реалізують здатність та бажання вчитися протягом життя, як основа безперервної підготовки у професійному плані, а також у особистому та громадському житті.

6. Моральні компетенції. Очікування волонтера від участі у обраній діяльності мають відповідати його можливостям. Керівники добровольців мають постійно дбати про підтримку мотивації, підвищення її рівня, коригувати мотиваційних конфліктів [11].

Згідно «Європейської хартії прав та обов'язків волонтера» до групи моральних компетенцій відносяться такі характеристики:

- професійна відповідальність;
- моральна відповідальність та чистота помислів;
- сформованість системи моральних цінностей;
- розвиток почуття обов'язку, патріотизм;
- товариськість, готовність до взаємодопомоги [11].

Готовність до саморозвитку є невід'ємною складовою компетенцій волонтера, що передбачає: усвідомлення сильних та слабких сторін власного розвитку; здатність намічати найближчі та перспективні цілі свого розвитку; постійне динамічне зростання розвитку особистісних якостей; здатність до аналізу власних успіхів та невдач в особистісному зростанні; достатня самостійність у досягненні поставленої мети [11].

Соціальна зрілість, що визначає готовність особи до здійснення волонтерської діяльності, містить такі складові: готовність та здатність до співпраці; здатність поставити себе на місце іншого; здатність побачити себе збоку; порівняння власних прав та обов'язків у суспільстві; відповідність суспільної поведінки віку, відсутність рис інфантилізму.

Психологічна компетентність – волонтер має бути психологічно налаштований на конкретну соціальну роботу, бути готовим до зустрічі з труднощами, реально зважувати власні можливості, вміти прийняти рішення у різних ситуаціях, що виникають у ході обраної діяльності. До цих характеристик відносяться: емпатія – здатність розуміти емоції, почуття, настрої іншої людини; комунікабельність – здатність до ефективного спілкування та взаємодії; вольові процеси – ініціативність, активність, самоорганізація; організаторські здібності – лідерські та виконавські якості характеру;

здатність до самоаналізу, саморефлексії; розвиток професійних здібностей; розвиток пізнавальних процесів: пам'ять, увага, спостережливість, уява, мовлення, мислення та ін. [2].

Фахівці «Школи волонтерства» до особистісних рис волонтера, що сприяють успішному здійсненню волонтерської діяльності, відносять наступні:

1. Мотивація – має бажання допомагати людям з ООП.

2. Відповідальність – діє систематично та організовано, бере відповідальність за свою працю.

3. Стресостійкість – контролює свої емоції під час роботи.

4. Робота в команді – має навичку роботи в команді, вміє розподіляти та ділитися відповідальністю.

5. Комунікація – має навички ефективної комунікації, знає правила комунікації, особливо зі спеціалізованими групами.

6. Лідерство та проактивність – впливає на інших людей, здатний мотивувати інших, заряджати позитивними емоціями [10].

Крім того, людина, яка хоче бути волонтером для осіб з ООП має поділяти такі цінності волонтерської діяльності: оптимізм (позитивне ставлення до життя); соціальна відповідальність; соціальні навички – самостійне прийняття рішень; доброта – небайдуже ставлення; цінність людського життя (ми приймаємо тебе таким, яким ти є, і ти приймай інших); цінності здорового способу життя [10].

З метою здійснення найбільш продуктивної взаємодії з особами з ООП волонтерам необхідно враховувати стан здоров'я, фізичні, психічні, особистісні особливості людей даної категорії, а також брати до уваги характер неповносправності особи. Зокрема, якщо людина має захворювання опорно-рухового апарату, вона часто може знаходитися в ізоляції, недостатність комунікації може сформувати певні психологічні комплекси. Наприклад, може проявлятися боязкість і недовіра до оточуючих, невпевненість у своїх здібностях, сумнів у можливостях волонтерів, які надають допомогу.

Такі психологічні комплекси можуть бути викликані функціональною залежністю від постійної прикутості до інвалідного візка, коли особа з ООП змушена спілкуватися з оточуючими «знизу», що виробляє додаткову невпевненість. Щоб подолати ці комплекси та виробити правильний стиль поведінки волонтера з урахуванням специфіки цієї групи осіб з ООП, волонтерам необхідно врахувати кілька особливостей [8].

Перша з них – це те, що життя людини з ООП великою мірою залежить від її близьких. Знаючи про серйозні обмеження, які часом не дозволяють людині навіть просто сидіти без обов'язкової сторонньої підтримки, близькі, звичайно, побоюються за її безпеку. Тому волонтер повинен уміти знімати ці побоювання за допомогою простих правил

спілкування: демонструвати грамотність своєї підготовки роботи з людьми з ООП, виявляти доброзичливість та доброту, обов'язково повідомити батьків і самого підопічного про те, як і в які терміни він має намір виконати поставлене завдання, уточнювати у близьких наявності додаткової інформації, яка на їх погляд допоможе краще впоратися з ним.

Друга важлива особливість – щоб волонтер міг впевнено взаємодіяти з особами з ООП йому необхідно дотримуватись таких етичних правил:

– знайомлячись з особою з ООП, доцільно потиснути їй руку;

– звертатися доречно безпосередньо до людини з ООП а не до супроводжуючої особи;

– на початку розмови волонтеру варто представитися;

– доцільно звертатися до дітей з інвалідністю на ім'я, до молоді та людей старшого віку на ім'я та по батькові;

– перш ніж надавати допомогу варто запитати, чого саме від вас чекають;

– не слід ставитися до людини з ООП як до об'єкту поблажливості чи жалю;

– слід бути уважним, дружлюбним, терплячим.

Окрім зазначеного, існує низка особливостей взаємодії волонтера з особами з особливими освітніми потребами різних нозологій. Так, асистування особі з порушеннями опорно-рухового апарату буде відрізнятися від допомоги особі з порушенням зору чи слуху. Тому в багатьох волонтерських організаціях розроблено чіткі інструкції щодо взаємодії з кожною категорією осіб з ООП [7].

Зважаючи на вищезазначене, великої актуальності набуває функціонування першої в Україні «Школи волонтерства», яку заснувала Українська волонтерська служба. Її головні цінності – відповідальність, робота на результат, новаторський та позитивний підхід до волонтерства Головною метою школи є підготовка волонтерів до кваліфікованої самостійної роботи, набуття ними знань та навичок, необхідних для якісної взаємодії з особами з ООП [10].

У ході навчання особлива увага приділяється не лише тому, щоб надати волонтерам максимально можливу кількість необхідної інформації, а, насамперед, відпрацюванню та закріпленню практичних знань та навичок. Зміст програми навчання залежить від кожного конкретного завдання і тих знань та навичок, якими вже володіє волонтер. Для досягнення максимального ефекту саме навчання проводиться в кілька етапів. Етапність дозволяє давати нову інформацію та розвивати нові навички дозовано, не перевантажуючи волонтера занадто великим обсягом і чергуючи навчання із застосуванням та закріпленням знань на практиці. Як правило, навчання проходить у три основні етапи: загальне, функціональне та навчання на практиці.

Перша стадія – загальне навчання. На ньому відбувається занурення у проєкт. Волонтерам повідомляють загальну інформацію, правила, очікування, особливості роботи з людьми з ООП, розподіл за функціональними обов'язками.

Теорія про волонтерство – успішний старт людини у волонтерстві розпочинається з основ. Саме тому, перший день присвячений знайомству із теоретичною базою волонтерської діяльності. Учасники дізнаються про: характеристики та принципи волонтерства; відмінності волонтерства від благодійності; історію розвитку волонтерського руху у світі та в Україні; основні закони, якими регулюється волонтерська діяльність; види волонтерської діяльності; користь волонтерства для волонтера, держави, міста та громадських організацій. Теоретичні знання стають фундаментом для отримання досвіду волонтерства в майбутньому, адже знаючи про свої права та обов'язки, різноманіття сфер волонтерства, людина може ефективніше надавати свою допомогу.

Друга стадія – функціональне навчання. На цій стадії є волонтери конкретної функції. Вони дізнаються про специфіку роботи та отримують більш поглиблену інформацію. Так само, на цьому етапі тим-лідери проводять командоутворення з волонтерами. Особливістю Школи Волонтерства є те, що кожен учасник протягом двох днів отримує не лише теоретичні знання, а й можливість спробувати себе у волонтерській діяльності.

Третьою та заключною стадією є навчання на місці проведення заходу. На даному етапі навчання кандидати у волонтери знайомляться з особливостями об'єкта (приміщень), де проходить захід. Знайомляться із планом приміщення, розташуванням входів/виходів, туалетів, службових приміщень, штабом волонтерів, розташуванням основних зон проведення заходу, пунктів харчування, місцем розташування інформаційних пунктів, знаходження служби акредитації, з правилами поведінки [10].

Звідси зазначимо, що, підготовка волонтерів в Україні набуває системного характеру та враховує не лише якісну підготовку до участі у різних проєктах та взаємодії з особами з особливими освітніми потребами, а й дбає про безпечне психологічне та фізичне середовище для самих волонтерів. Системний розвиток та підтримка соціального волонтерства як суспільної цінності у сфері розвитку людських ресурсів є одним з дієвих інструментів створення умов для активної відповідальної участі молоді у вирішенні соціальних проблем суспільства.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, в роботі визначено необхідні особистісні якості та компетенції волонтерів для роботи з особами, що мають особливі освітні потреби. Нині відзначено значне поширення

та популяризація добродійних проєктів, що дають можливість всім небайдужим долучитися до допомоги особам з особливими освітніми потребами. Значну частку учасників таких проєктів складає студентська молодь. Відтак, питання підготовки волонтерів до взаємодії з особами, що мають особливі освітні потреби, розвиток необхідних особистісних якостей та практичних навичок набуває значної актуальності. Розробляються спеціальні програми та курси підготовки волонтерів, що надають їм теоретичні знання та практичні навички, а також інструкції із спілкування з кожною категорією осіб з особливими освітніми потребами.

Публікація не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми та передбачає, зокрема, дослідження форм та методів підготовки волонтерів до взаємодії з особами з особливим освітніми потребами

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Все про соціальну роботу: [навчально-енциклопедичний словник-довідник]. За науковою ред. д.с.н., проф. В. Пічі. Вид. 3–тє, виправлене, перероблене та доповнене. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 618 с.
2. Демченко О. П. Соціально обдарований студент як суб'єкт волонтерської діяльності. II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція : тези доповідей, Дніпро, 25 грудня 2017 р. URL: <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/5185>
3. Колупасєва А. А., Таранченко О. М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Конвенція ООН «Про права осіб з інвалідністю» (Українська версія) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
5. Лукавенко Т. П. Упровадження технологій волонтерської діяльності в навчальному закладі. *Виховна робота в школі*. 2015. № 12. С. 13–17.
6. Лункіна Т. І. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами *Modern Economics*. 2021. № 25. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9026>
7. Мирошніченко Н. О. Професійно спрямована підготовка волонтерів до соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_1_37
8. Пижук В. В. Волонтерство як вид громадської діяльності та його роль у формуванні громадянськості старшокласників. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2015. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2015_1_19
9. Фурдуй С. Потенційні можливості волонтерської діяльності в інклюзивному соціокультурному середовищі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. Вип. 1(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2020_1\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2020_1(2)_20)
10. Школа волонтерства». URL: https://volunteer.country/shkola_volonterstva_2022.
11. Volunteering Charter. URL: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf